

**UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE LITERE, ISTORIE ȘI TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE**

**Rezumat teză de doctorat:
Instanțele masculinității hegemonice în literatura austriacă
de la începutul secolului al XX-lea**

Coordonator științific:

prof. univ. dr. Adriana Babeți

Doctorand:

Andrea Reisz

TIMIȘOARA
2024

Rezumat teză de doctorat

Cuprins

<i>Cuprins: Instanțele masculinității hegemonice în literatura austriacă de la începutul secolului al XX-lea</i>	3
<i>Cuvinte cheie</i>	6
<i>Introducere</i>	6
<i>Obiective</i>	7
<i>Structură</i>	8
<i>Considerente teoretice</i>	8
<i>Cadrul metodologic</i>	8
<i>Contextul austriac</i>	9
<i>Despre masculinitatea modernă</i>	10
<i>Armata și Imperiul Austro-Ungar</i>	10
<i>Etosul militar în literatura austriacă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea</i>	11
<i>Uniforma militară</i>	12
<i>Onoare militară</i>	13
<i>Eroul de război</i>	15
<i>Educație și formare masculine</i>	17

Cuprins: Instanțele masculinității hegemonice în literatura austriacă de la începutul secolului al XX-lea

INTRODUCERE.....	5
CAPITOLUL I CADRUL TEORETIC ȘI METODOLOGIC A LUCRĂRII	13
1.1. Genul între biologie și construct social	13
Sex-gen-discurs.....	19
1.2. Despre masculinități.....	22
Masculinitate și sociologie	23
Masculinitate și psihanaliză.....	25
Masculinitate și istoriografie	26
1.3. Concepte-cheie din domeniul men's studies	28
Masculinitate hegemonică	28
Masculinitate în criză.....	31
1.4. Cadrul metodologic	33
CAPITOLUL II CONTEXTUL AUSTRIAC	37
2.1. Există o literatură austriacă?	37
2.2. Un secol de literatură austriacă	40
CAPITOLUL III MASCULINITATEA MILITARĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX	53
3.1. Despre masculinitatea modernă	53
3.2. Armata Habsburgică: școală a masculinității.....	59
3.3. Cultura militară în Imperiul Austro-Ungar	67
3.4. Etosul militar în literatura austriacă, înainte și după Primul Război Mondial	70
CAPITOLUL IV UNIFORMA MILITARĂ ÎN MARȘUL LUI RADETZKY: HEGEMONIE; UNIFORMITATE; DECLIN.....	76
4.1. Uniforma militară ca motiv literar	76
4.2. Uniforma militară în literatura austriacă de la începutul secolului XX.....	82

4.3. Uniforma militară în Marșul lui Radetzky	84
Eroul de la Solferino	88
Carl Joseph von Trotta.....	90
Împăratul Franz Joseph și Prefectul von Trotta.....	100
CAPITOLUL V CODUL DE ONOARE: O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ ȘI CULTURALĂ.....	108
5.1. Onoarea, un capital uman în societatea austriacă burgheză.....	108
5.2. Onoarea masculină și onoarea feminină.....	111
5.3. Duelul – practică de apărare a onoarei	114
Mensur	116
Practica duelului în rândul ofițerilor.....	117
5.4. Codul de onoare și duelul în literatura austriacă	122
5.5. Codul de onoare în Sublocotenentul Gustl	125
5.6. Codul de onoare în Marșul lui Radetzky de Joseph Roth	138
Conceptul de onoare înainte și după Primul Război Mondial	139
Sacrificiul pentru imperiu: o cauză sacră	148
Eroul de război, Joseph Radetzky	150
Excurs istoric: martirul. <i>Pro patria mori</i>	154
CAPITOLUL VI DE LA BĂIAT LA BĂRBAT.....	161
6.1. Sistemul educațional în Imperiul Austro-Ungar	161
<i>Bildungsbürgertum</i> : modelarea societății burgheze prin educație	164
Formarea viitorilor ofițeri.....	165
6.2. Despre elevi în literatura austriacă: <i>Der Schüllerroman</i>	167
6.3. Rătăcirile elevului Torless, un <i>Antibildungsroman</i>	169
Școala militară din W.: <i>Arschloch des Teufels</i>	173
Masculinitate și violență.....	176
6.4. <i>Agapa Absolvenților</i> , de Franz Werfel	184

CONCLUZII	195
Limitări	196
Despre masculinitatea modernă	197
Armata și Imperiul Austro-Ungar	198
Etosul militar în literatura austriacă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.....	198
Uniforma militară	199
Onoare militară	201
Eroul de război	204
Educație și formare masculine	205
Considerații finale.....	206
Bibliografie	208

Cuvinte cheie

Imperiul habsburgic, masculinitate, masculinitate hegemonică, idealul masculin, onoare, duel, armată, studii de gen, studii culturale, identitate, istorie contemporană, Primul Război Mondial

Introducere

Marșul lui Radetzky, de Joseph Roth, *Sublocotenentul Gustl*, de Arthur Schnitzler, *Rătăcirile elevului Törless*, de Robert Musil și *Agapa absolvenților*, de Franz Werfel sunt patru opere canonice ale literaturii austriece de la începutul secolului al XX-lea. Ele reflectă incertitudinile și transformările sociale care au avut loc în societatea austriacă în perioada respectivă. Prezenta teză de doctorat își propune o incursiune în instanțele masculinității din literatura austriacă apărută în primele decenii ale secolului al XX-lea, din perspectivă istorică și culturală. Una dintre principalele mize ale acestei teze este să urmărească felul în care conceptul modern de masculinitate și idealurile culturale din ultimele decenii ale Imperiului Austro-Ungar, respectiv după Primul Război Mondial sunt reprezentate și contestate în operele autorilor de la începutul secolului al XX-lea.

Masculinitatea hegemonică, așa cum o teoretizează sociologul R.W. Connell, se referă la modelele dominante de masculinitate dintr-o anumită cultură și perioadă, care legitimează și consolidează poziția de superioritate a bărbaților în societate. Ea se definește în raport cu norme comportamentale, cu imagini culturale și cu legitimitatea biologică a diferențelor dintre sexe. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, activitățile și virtuțile militare au introdus un ideal de masculinitate care a devenit hegemonic, a pătruns în toate straturile sociale și a persistat în istorie. Acest ideal s-a constituit în raport cu valorile supranaționale habsburgice și a fost popularizat, răspândit și reprezentat în artă, în literatură, în pamflete și în imagini. Acesta se formează în raport cu imagini legate de aptitudini fizice și de curaj și în antiteză cu femeia sau cu bărbatul din grupurile marginale (evreul, homosexualul). Sursa de imaginar este integrată în mentalitatea colectivă și corespunde nevoii de ordine și progres și felului în care societatea dorea să fie văzută. În același timp, ea simboliza universul moral al clasei de mijloc și fonda rațiunea și moralitatea societății burgheze.

Într-o perioadă de schimbări și incertitudini istorice – Primul Război Mondial și dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar –, discursurile despre masculinitate au fost explorate

sub diverse aspecte. Freud și psihanaliza au avut un impact major asupra gândirii despre sexualitate și identitate și au deplasat atenția de la un bărbat abstract și ideal la unul individual și, uneori, în dizarmonie cu primul. O intrare în criză, la finele secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, a instituțiilor-reper din Europa Centrală: monarhia, statul, armata, școala, familia, a destabilizat marile repere tradiționale și un întreg sistem de valori. În ce măsură se traduce această criză societală într-o criză individuală și devine un fenomen social și o criză a masculinității este unul dintre aspectele de interes ale acestei teze. Prin analiză literară, se discută instanțele definitorii ale idealurilor de masculinitate și discursurile care le formează. Corpusul de lucrări selectat pentru teza de față oferă o radiografie complexă și nuanțată a masculinității într-o perioadă de tranziție și de schimbare, punând sub semnul întrebării așteptările tradiționale și explorând ambiguitățile inerente ale conceptului de masculinitate.

Obiective

Teza își propune să cerceteze reprezentări ale masculinității hegemonice din perspectivă interdisciplinară, axată pe relația dintre istorie și literatură. Una dintre principalele mize ale lucrării este să urmărească în cel fel au fost reprezentate, perpetuate și contestate discursurile legate de masculinitate în operele literare de la începutul secolului al XX-lea. De asemenea, vom dedica un spațiu generos analizei istorice și vom investiga modul în care schimbările sociale, politice și culturale din Austria au influențat reprezentările și percepțiile masculinității în literatură. De asemenea, teza își propune studierea în detaliu a conglomeratului discursiv de idealuri de masculinitate și analiza discursurilor despre destrămarea acestora.

Prin urmare, vom aborda următoarele teme din punct de vedere cultural și istoric: relația dintre masculinitate și armată în Imperiul Austro-Ungar; codul de onoare și duelul ca practici de afirmare a masculinității; uniformă militară – simbol al apartenenței; sacrificiul ca misiune sacră și formele de inițiere în evoluția de la băiat la bărbat. La nivelul textului, descrierile și constelațiile personajelor creează o textură din care reiese idealul masculin, aflat în contradicție cu dinamica societății. Mai exact, lucrarea urmărește cum s-au schimbat discursurile care modelează masculinitatea modernă pe parcursul primelor decenii ale secolului al XX-lea și cum au evoluat acestea în urma destrămării Imperiului Austro-Ungar și a experienței Primului Război Mondial. În această privință, vor fi investigate personajele masculine, temele și motivele dintr-o serie de opere relevante pentru literatura austriacă a primei jumătăți de secol.

Astfel, literatura va fi privită din perspectivă istorică și socială și mai puțin din punct de vedere psihanalitic.

Structură

Considerente teoretice

În partea teoretică a lucrării, se trec în revistă teorii dedicate definiției genului în studiile feministe și cele de gen. Genul este un concept complex, care, pe parcursul ultimelor secole, a fost teoretizat din perspective biologice, sociologice, filosofice și psihologice. Se observă trei direcții de cercetare: genul determinat biologic, genul construit social și genul și biologia ca discursuri. Vor fi prezentate etapele evolutive ale teoriilor care urmăresc aceste direcții.

În continuare, s-au sintetizat principalele teorii din studiile de gen care conceptualizează interesul pentru masculinitate. Studiile interdisciplinare lansate în anii '70 sub denumirea *men's studies*, *masculinities* explorează probleme de gen, sexualitate, masculinitate și rolul bărbaților în societate. Acesta este punctul de plecare al prezentei cercetări și declanșează interesul pentru diferitele expresii ale masculinității, în funcție de contextul cultural și istoric. În *Masculinities* (1995), R. W. Connell definește masculinitatea hegemonică drept o configurație de practici culturale, care urmărește să legitimizeze dominația unui anumit grup de oameni asupra altora, și se conturează la nivel colectiv, prin corespondența dintre un ideal cultural și instituții precum familia, religia sau învățământul. Hegemonia nu se caracterizează prin violență, ci prin dobândirea prin consens a autorității. Conceptul de masculinitate hegemonică ne-a oferit un cadru pentru a analiza cum și de ce sunt valorizate anumite modele de masculinitate. De asemenea, ne-a ajutat să direcționăm atenția către formele de masculinitate marginale.

Cadrul metodologic

Mai departe schițăm cadrul metodologic al lucrării. Lucrarea de față abordează tema crizei identității de gen în manieră interdisciplinară și se află la intersecția dintre literatură, studii de gen, sociologie și istorie. Această analiză poate avea loc la nivelul contextului social-istoric a lucrărilor sau la nivelul textului în sine. Vom urmări în special descrierile personajelor masculine, relațiile dintre ele, dinamicele de dominație și putere, semnificațiile culturale cu care sunt investite discursurile masculinității hegemonice.

Prin abordarea propusă, lucrarea de față poate fi încadrată studiilor culturale. Domeniul studiilor culturale are ca scop analiza fenomenelor culturale și a dimensiunilor politice și sociale din spatele acestora și examinează cum sunt construite discursiv practicile culturale. Klaus Michael Bogdal, Friedrich A. Kittler, Horst Turk, Jürgen Link și Ursula Link-Heer sunt figuri proeminente din domeniu. A înțelege literatura ca formațiune discursivă presupune a o integra într-un context amplu, care ține seama nu numai de situația politică, ci și de cea culturală și socială.

Contextul austriac

Următorul capitol pune sub semnul întrebării specificul literaturii austriece. Autonomia literaturii austriece n-a fost și nu este de la sine înțeleasă. Cum poate fi definită aceasta? Prin repere geografice, culturale sau lingvistice?

Întrebarea despre identitatea „austriacă” a literaturii pare și mai complicată dacă luăm în considerare diversitatea culturală și lingvistică a Imperiului Habsburgic. La aceasta se adaugă multitudinea centrelor culturale din interiorul imperiului (Praga, Budapesta, Cracovia) și contribuția semnificativă a autorilor evrei la peisajul literar până la Cel de-Al Doilea Război Mondial. Astfel, se ridică întrebarea dacă pot fi încadrați în literatura austriacă toți autorii care au trăit pe teritoriul imperiului până în 1918 sau doar cei care au scris în limba germană.

Disoluția imperiului pe un teritoriu geografic semnificativ redus reorientează cercetarea de la considerente geografice și culturale la identificarea naturii și a particularităților literaturii austriece. Această preocupare este abordată în special în delimitarea de literatura germană. Dacă se pornește de la ideea că limba definește apartenența producției literare la o anumită tradiție lingvistică, atunci putem spune că literatura austriacă face parte din literatura de expresie germană. Diverse antologii consideră literatura austriacă o subcategorie a literaturii germane. Această abordare nu este satisfăcătoare.

Dacă, până la Cel de-Al Doilea Război Mondial, autonomia literaturii austriece este tratată doar sporadic în critica literară, odată cu câștigarea independenței Austriei în 1955, apare motivația ideologică de a defini particularitățile și autonomia acesteia. Zeyringer consideră căutarea naturii sau a particularității literaturii austriece drept o întreprindere ideologic mitizantă. El se îndepărtează de această abordare și definește reperele literaturii austriece ca un cadru de analiză a referințelor text-context și un câmp istoric-literar care trebuie analizat din

punct de vedere cultural, social, social-artistic și textual. Granițele „literaturii austriece” rămân permissive și flexibile, urmând ca ea să fie tratată în contextul cultural și istoric în care a fost produsă. În continuarea acestui capitol sunt trasate principalele momente din istoria literaturii austriece a ultimilor 120 de ani, momente care evoluează paralel cu transformările sociale, politice și culturale ale țării.

Despre masculinitatea modernă

În lucrarea *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, George Mosse explorează evoluția idealului masculin în cultura occidentală începând cu secolul al XVIII-lea. Conceptul de masculinitate modernă, caracterizat prin frumusețe fizică, curaj, rețineră morală și voință puternică, a apărut ca răspuns la transformările sociale ale vremii, în special la ascensiunea claselor de mijloc și a burgheziei. Apariția *soldatului* ca ideal masculin corespunde unui stereotip inspirat din mitul cavaleresc. Antitetic, stereotipul evreului sau al homosexualului are consecințe sociale pentru membrii acestor grupuri marginale, care sunt investite aprioric cu vulnerabilități și deficit de virtuți bărbătești. Analiza lui Mosse evidențiază influența foarte răspândită a idealului masculin în diverse sfere ale vieții, inclusiv în mișcările politice, în religie și chiar în comunitățile marginalizate, care adoptau cutume ale stereotipului dominant pentru a câștiga acceptare.

Armata și Imperiul Austro-Ungar

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cultura militară a avut un impact semnificativ asupra vieții și societății austriece. Într-o eră marcată de transformări constituționale, instabilitate economică și mobilizare politică, armata a servit ca factor unificator în interiorul imperiului, iar introducerea serviciului militar obligatoriu în anul 1866 a determinat apartenența culturală a soldaților de diferite etnii la valori și idealuri comune. În special în epoca lui Francisc Iosif I, vizibilitatea armatei în spațiul public devenea un aspect important în reprezentarea puterii habsburgice. Francisc Iosif, care se prezenta mereu în uniformă militară, era Comandantul Suprem al forțelor armate; Viena ajungea epicentrul politicii și al culturii militare; aici, paradele militare și inaugurarea unor monumente dedicate armatei susțineau relația strânsă dintre Armata Imperială și Imperiul Habsburgic.

Loialitatea față de monarhie și exprimarea acesteia în ceremonial, prin codul de onoare, uniformă, jurământ și alte ritualuri specifice culturii militare au subliniat statutul superior al ofițerilor. Dacă, până în secolul al XIX-lea, armata era o instituție puternic ierarhizată, preponderent nobilă și burgheză, odată cu profesionalizarea ei, statutul superior al corpului militar devine accesibil și claselor sociale inferioare. În aceste circumstanțe, serviciul militar poate fi văzut ca o „școală a masculinității”, unde membrii armatei învățau un cod comportamental și își dezvoltau loialitatea deplină față de imperiu. Idealul de masculinitate militară era ancorat într-o viziune care depășea granițele naționale și celebra monarhia ca model de excelență.

[Etosul militar în literatura austriacă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea](#)

Subiectul militar reflectă complexitatea și diversitatea experiențelor și a atitudinilor din societatea austriacă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. De la glorificarea tradițiilor vechiului Imperiu Habsburgic și idealizarea coeziunii imperiului multinațional, până la tensiunile dintre datoria militară și viața personală și experiențele războiului, care au avut un impact profund asupra societății austriece, autorii au oferit o panoramă diversă a modului în care armata și cultura militară au influențat identitățile colective și individuale.

Un număr semnificativ de opere consacrate ale literaturii austriece au fost scrise de autori care au fost ofițeri rezerviști ai vechii armate (Hugo von Hofmannsthal, Hermann Broch și Arthur Schnitzler). Aceștia documentau experiențele din viața cazonă. În societatea vieneză de la sfârșitul secolului, figura centrală a patriotismului militar era feldmareșalul Radetzky, subiect a numeroase elogii patriotice, celebrat ca lider paternal al armatei și al poporului multinațional. În contrast, un corpus semnificativ de lucrări reprezintă lumea militară, soldatul și ofițerul cu note de vulnerabilitate și ambivalență. Operele autorilor Ferdinand von Saar și Arthur Schnitzler oferă analize sociale și psihologice profunde ale experienței militare.

Se constată două direcții ideologice în abordarea problemei militare. Pe de o parte, odată cu entuziasmul față de Primul Război Mondial, se observă o renaștere a discursurilor militariste, eroice și sentimentale (Hugo von Hofmannsthal, Richard Schaukal, Franz Grillpanzer și Rainer Maria Rilke). Pe de altă parte, după Primul Război Mondial și dizolvarea Imperiului Habsburgic, literatura austriacă a documentat declinul statului multinațional austro-ungar, mai degrabă decât evenimentele de pe front. După 1918, pierderea culturală rezultată

din dezmembrarea imperiului și înfrângerea în război au contribuit la un sentiment de deziluzie, reflectat în opere precum *Der Schwierige* (1921), de Hofmannsthal, și *3. November 1918* (1938), de Franz Theodor Csokor. Discursurile care glorifică experiența din tranșee prezintă o versiune eroică a conflictului (de exemplu, Fritz Weber și romanul *Die Standarte*, din 1934, al lui Alexander Lernet-Holenia).

Uniforma militară

Uniforma militară, ca element cultural reflectat în literatură, se evidențiază simbolic în relație cu imaginarul guvernării politice. Valoarea reprezentativă pe care o deține marchează loialitatea față de o cauză, apartenența la o anumită instituție și la structurile ei ierarhice și coeziunea din interiorul forțelor armate. Dualitatea corp natural-corp politic, teoretizată de Ernst Kantorowicz (*Cele două corpuri ale regelui*), poate fi transferată asupra soldatului, a cărui identitate socială este marcată prin uniformă și prin apartenența la corpul militar. Uniforma este o manifestare vizibilă a „corpului politic” și simbolizează instituția militară, națiunea și idealurile pe care le slujește.

Uniforma militară, ca motiv literar, pe de o parte egalizează simbolic membrii forțelor armate, iar pe de altă parte, marchează superioritatea socială a ofițerilor în societatea austriacă. Totodată, se încadrează în aspirațiile la masculinitate din epoca burgheză. În literatura austriacă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, este un refugiu pentru protagoniștii care caută un punct de ancorare într-o lume devenită haotică (*Somnambulii*, de Joachim Passenow; *Standarte*, de Alexander Lernet-Holenia; *Marșul lui Radetzky*, de Joseph Roth), funcționează ca un liant între individ și instituția pe care o servește, între *corpul natural* și cel *politic* (*Leutnant Burda*, de Ferdinand von Saar, *Marșul lui Radetzky*, de Joseph Roth), marchează relația cu monarhia, devotamentul față de împărat și față de ordinea habsburgică, iar degradarea sa poate reprezenta schimbări semnificative în identitatea, statutul sau destinul personajelor (*Gasthaus zur Kartatsche*, de Leo Perutz, *Sublocotenentul Gustl*, de Arthur Schnitzler).

În romanul *Marșul lui Radetzky* de Joseph Roth, uniforma militară fixează stratificarea socială din epoca respectivă și definește relația monarhie-armată-masculinitate. Motivul uniformei militare face referire la înnobilarea familiei Trotta. Uniforma îl înalță pe Joseph von Trotta la rang de zeu și marchează noua sa poziție socială. În același timp, uniforma militară

este un garant al tradiției, al ordinii patriarhale și marchează ciclicitatea în familia von Trotta. Asemenea Eroului de la Solferino, care s-a prezentat tatălui său în uniformă strălucitoare, Carl Joseph, nepotul Eroului de la Solferino, se prezintă tatălui său, prefectul von Trotta, în uniformă de ulan și amintește de uniformitatea și ordinea care dominau viața în Imperiul Habsburgic.

În *Marșul lui Radetzky*, deteriorarea uniformei este o expresie a detașării personajelor de rolul și obligațiile lor militare. Uniforma degradată și incompletă a vagmistrului Slama și veșmintele pictorului Moser sau ale doctorului Demnant denotă decăderea morală și socială și sunt puse în antiteză cu uniforma impecabilă a sublocotenentului Trotta. Personajele nu mai pot adopta codurile comportamentale asociate rolului de masculinitate dominantă, ci decad moral și fizic. Acest lucru este deosebit de evident în părțile finale ale romanului, unde uniforma deteriorată a lui Carl Joseph reflectă îndepărtarea sa față de îndatoririle militare.

Prin intermediul prefectului von Trotta, Joseph Roth reflectează asupra personajului birocratului. Nu întâmplător, acesta se aseamănă cu Împăratul Francisc Iosif prin felul cum își poartă barbetele, dar și prin respectul față de rutină și ordine. Portretul Împăratului Francisc Iosif în uniformă militară, care apare pretutindeni – în instituții, în cazinou, în bordel și în cafenelele garnizoanelor – supraveghează activitatea cetățenilor săi și le amintește de obligațiile, valorile și principiile morale ale Imperiului Habsburgic. El evocă longevitatea împăratului, este un simbol al continuității monarhiei și impune o cultură comună într-o societate care începe să se separe tot mai mult.

Personajele lui Roth nu se nasc eroi și nici nu devin eroi doar prin uniforma pe care o poartă. Aceste aspecte constituie sursa deziluziei lor și motivul crizei identitare. În același timp, rolul militar este constrângător și cauzează claustrofobie. Carl Joseph și eroul de la Solferino își găsesc libertatea doar dezbrăcați de uniforma militară.

Onoare militară

Odată cu introducerea serviciului militar obligatoriu, în 1866, și cu profesionalizarea armatei, putem observa un proces de democratizare a onoarei și aderarea la grupuri de onoare a unei pătri largi din societate. Onoarea devine un capital care poate fi dobândit prin apartenența la un anumit „grup de onoare”. Aceste grupuri generau seturi de valori și coduri

comportamentale. În mediul militar, onoarea se lega de bravură, curaj și sacrificiu personal pentru un ideal sau pentru o cauză superioară.

Duelul oferea un spațiu de clarificare a disputelor, fiind un mijloc prin care onoarea se etala în plan social. Ca moment al construcției masculinității moderne, se definea prin aspectele normative ale ritualului și prin valorificarea dreptății și a onoarei personale. Așa cum am exemplificat prin intermediul manualului *Codul Duelului*, de Gustav Hergsell, duelul reprezenta un eveniment puternic ritualizat: era declanșat de insulta adusă onoarei personale sau grupului de apartenență (frăție studentească, batalion) și urmat de provocare, numirea secunzilor, stabilirea martorilor, ordinea luptei și alegerea armei – spadă sau pistol. De la provocare până la finalizare, întregul proces urmărea o procedură bine definită, aproape birocratizată (formulare-tip, protocoale de gestionare a conflictelor). În același timp, se observă incongruența dintre legea Imperiului Austro-Ungar și codul duelului formulat de Hergsell. Onoarea este înfățișată ca un principiu care transcende și supune legile oficiale și care se consolidează printr-un cod de conduită autonom.

La începutul secolului al XX-lea, societatea se transformă semnificativ. Apariția sentimentelor naționaliste, progresele din psihoterapie și tendințele de egalitate socială par să disipeze convingerile tradiționale despre onoarea militară. În lumea civilă, duelul este perceput ca fiind crud și desuet. Armata Imperială, păstrând principiile tradiționale, rămâne ultimul bastion al codului de onoare. Analiza operelor *Marșul lui Radetzky* și *Sublocotenentul Gustl* scoate în evidență o viziune comună asupra tradiției duelului. Cele două lucrări ilustrează situații la limita absurdului, în care personajele sunt constrânse să acționeze în conformitate cu un set de reguli stricte și opresive. Supunerea la aceste reguli poate avea, și chiar are, consecințe dramatice. Codul de onoare prezentat aici este rigid, nu lasă loc la interpretări mai nuanțate și împinge oamenii la acțiuni extreme. Sunt demontate și chestionate constrângerile sociale și eficacitatea codului de onoare în soluționarea disputelor dintre părți: o dată din perspectiva societății vieneze de la *fin de siècle*, în care aparențele joacă un rol crucial în viețile ofițerilor, apoi, peste 30 de ani, când aderarea la codul de onoare este privită prin prisma experienței Primului Război Mondial.

Nuvela *Sublocotenentul Gustl*, de Arthur Schnitzler, publicată în 1900, face parte dintr-un corpus de lucrări scrise de Arthur Schnitzler, care abordează critic convențiile militare. Schnitzler, care, până la publicarea nuvelei, a fost ofițer în rezervă în Armata Austro-Ungară,

pune sub semnul întrebării codul de onoare și practica duelului. Nuvela este scrisă sub forma unui monolog interior și tratează influența pe care o avea codul de onoare asupra vieții ofițerilor, precum și rigiditatea și absurditatea normelor militare din perioada respectivă: imposibilitatea de a provoca pe cineva cu un statut social inferior, imperativul de a apăra onoarea prin duel și suicidul ca soluție pentru păstrarea onoarei. Gustl nu este preocupat de pierderea onoarei în sine, ci de reputația sa. Dezonorarea înseamnă degradare socială și ar putea avea repercusiuni serioase asupra vieții lui, inclusiv pierderea privilegiilor sociale care vin odată cu rolul său de militar.

Secvența duelului din romanul *Marșul lui Radetzky*, de Joseph Roth, ocupă un moment crucial în evoluția narațiunii, dar și în dezvoltarea psihologică și morală a personajului Carl Joseph von Trotta. Deși duelul pare să ofere o soluție promptă și decisivă la o problemă de onoare, în care Tatenbach îl jignește pe Demnant, în realitate, el prezintă un răspuns irațional și disproporționat la o situație minoră. În teza de față, duelul a fost tratat din diverse perspective discursive. În primul rând, ca fenomen, duelul apare în dezacord cu lumea în schimbare și cu noile mentalități de la începutul secolului. În al doilea rând, este o formă de emancipare a bărbaților evrei. Într-o societate antisemită, care, pe parcursul istoriei, a îngădit dreptul de a participa la duel și a pus sub semnul întrebării curajul și masculinitatea bărbaților evrei, participarea la duel poate fi văzută ca o formă de revendicare a onoarei, așa cum o vede și Theodor Herzl. Doctorul Demnant, conștient de consecințe, se simte obligat să provoace la duel după insultele antisemite repetate ale lui Tattenbach. În al treilea rând, în roman, duelul apare ca un eveniment excepțional, care face obiectul unor legende militare. Poveștile despre dueluri din trecut fac parte din anecdotele care circulă în batalion și creează etosul luptătorului care apără onoarea breslei cu prețul vieții. Pe timp de pace, apărarea onoarei prin duel pare a da sens vieții ofițerilor plictisiți și lipsiți de alte ocupații în afara jocurilor de noroc, a vizitelor la bordel și a discuțiilor despre onoare. Pe de altă parte, în plan personal, duelul își pierde valențele grandioase și personajul realizează lipsa de sens a întregului proces.

Perspectiva autorului asupra temei onoarei și a codului de onoare este modelată în context postbelic și după disoluția imperiului. Experiența și brutalitatea războiului au redefinit normele și valorile militare. Prin urmare, romanul trebuie citit și prin prisma unui autor conștient de desfășurarea istorică a evenimentelor. Văzut astfel, *Marșul lui Radetzky* anticipează prăbușirea imperiului și pierderile Europei din deceniile ce vor veni.

[Eroul de război](#)

Tema onoarei se află în strânsă legătură cu etosul militar al eroului de război. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Curtea Habsburgică a promovat public personalități dinastice din istoria Austriei. Cultul eroului de război Joseph Radetzky, care se constituie în urma triumfurilor militare din nordul Italiei, capătă un rol semnificativ în societatea austriacă. Disipat prin literatură, monumente, cărți poștale, feldmareșalul Joseph Radetzky devine un erou național prin care sunt conturate virtuți-cheie precum loialitatea, onoarea și integritatea.

În roman, actele eroice ale Eroului de la Solferino și ale feldmareșalului Radetzky oferă un model intangibil pentru Joseph von Trotta. Astfel, compoziția „Marșul lui Radetzky”, de Johann Strauss Sr., care, la începutul romanului, punctează iubirea naivă față de împărat, îl urmărește pe Trotta toată viața și aruncă o umbră asupra carierei sale militare. Singurul act „eroic” al lui Trotta este salvarea unui portret de-al împăratului, pătat de muște, dintr-un bordel de garnizoană. Idealurile sale întemeiate pe retorica epocii se suprapun unei personalități mediocre, cu o carieră militară neremarcabilă.

Începând cu cruciadele, se observă o ideologizare a sacrificiului pentru un pământ sacru și suprapunerea motivelor religioase și a celor patriotice. În secolul al XIII-lea, odată cu dezvoltarea conștiințelor naționale, virtutea creștină *caritas* a devenit unealtă politică și a fost utilizată consecvent pentru a sanctifica și a justifica, din punct de vedere etic și moral, moartea pentru patria politică. Suprapunerea motivelor religioase celor naționale creează mitul martirului de război, un instrument pentru a încuraja și a construi sprijinul uman necesar apărării națiunii. Patriotismul și sentimentul național sunt calități mai degrabă masculine, construite pe ideea sacrificiului pentru patrie.

În *Marșul lui Radetzky*, moartea, care părea glorioasă și o experiență demnă de a fi trăită, devine un incident nefericit pe câmpul de luptă: Carl Joseph Trotta moare cu gălețile în mână, în timp ce ia apă de la fântână pentru ostașii săi. Toată gloria cu care este investită moartea pe parcursul romanului eșuează într-o tristă întâmplare a vieții. Carl Joseph Trotta, reprezentatul celei de-a treia generații a familiei Trotta, nepotul „Eroului de la Solferino”, moare neinspirat la începutul războiului. Contactul cu mijloacele de ucidere în masă și cu tehnologiile avansate ale războiului a schimbat maniera în care a fost înțeles războiul de către generațiile următoare. Joseph Roth trăiește ororile Primului Război Mondial și privește altfel mitul martirului și al eroului de război.

Educație și formare masculine

O dată cu Marea reformă a Învățământului din 1848-53, observăm o infrastructură școlară vastă, care acoperă tot imperiul, cu o programă școlară bine definită și cu o conducere centralizată și puternic birocratizată. Reforma a avut ca obiectiv adaptarea conținutului educațional la cerințele moderne ale societății: universitățile au dobândit mai multă autonomie, s-a urmărit reducerea influenței bisericii asupra educației și recunoașterea importanței predării în limbile locale ale provinciilor. Odată cu amplificarea tensiunilor naționaliste, școlile deveneau arena disputelor naționale, în special prin problematizarea limbii de predare în școli. Concomitent, introducerea unui program de educație civică, în care se includeau istoria și geografia și sărbătorile școlare, urmărea să consolideze loialitatea cetățenilor față de monarhie.

În anul 1906, Robert Musil publică *Rătăcirile elevului Törless*. Romanul se încadrează în tradiția epocii, care privește critic instituțiile educaționale și impactul lor opresiv asupra individului (Heinrich Mann, Friedrich Torberg, Ludwig Thoma). Sistemele educaționale sunt percepute ca principalul mediu de control și supunere socială. Școala, așa cum se regăsește ea în romanul lui Musil, este un univers închis, în care băieții sunt instruiți să urmeze disciplina rigidă și să nu pună la îndoială autoritatea profesorală. În acest mediu, profesorii sunt incapabili să gândească în afara domeniilor lor de predare, fiind pasivi și complici la abuzurile care au loc în școală și absenți din viața tinerilor.

Agapa absolvenților, romanul scris de Franz Werfel în 1927, poate fi plasat în tradiția romanelor cu și despre elevi apărute la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Fiind un *Schülerroman*, prezintă câteva teme specifice literaturii de acest gen: relațiile elevi-profesori, rutina școlară, ierarhiile care se formează în colectivele de elevi. Pe lângă apartenența la același tradiție literară, romanele de Musil și Werfel prezintă o serie de paralele tematice: ambii protagoniști provin din familii burgheze cu un anumit statut social, sunt orfani de un părinte, se află departe de privirile critice ale părinților și își caută locul într-o structură cu dinamici sociale predefinite. În ambele romane este anchetată dinamica abuzului din perspectiva abuzatorului. Violența fizică sau psihică îndreptată către un altul este instrumentalizată, fie că discutăm despre o căutare filozofică – iar în acest caz abuzul este justificat prin căutarea unor răspunsuri „profunde” –, fie că prilejuiește exersarea unor roluri de conducere sau este motivată pragmatic pentru plasarea în ierarhia colectivității. Törless caută să dea o dimensiune înaltă sadismului său, prin încercările de a-și motiva filozofic actele

de cruzime. Prin abuzul și manipularea lui Basini, Beineberg și Reitinger exersează viitorul rol de conducător militar. Sebastian, în schimb, nu pare să caute scuze pentru actele de agresiune. El este conștient de superioritatea morală a lui Adler și dorește să o suprime. Dacă, în *Rătăcirile elevului Törless*, Basini este marginalizat și nu pare să dețină putere în colectivul școlar, în *Agapa absolvenților*, Adler este un lider care trebuie înlăturat. În ambele cazuri, victima este minoritară și vulnerabilă. În ambele romane, vina îi aparține victimei.

Cele două romane evidențiază un model de supremație manifestată explicit prin exercitarea violenței și prin manipularea celorlalți. Prin explorarea acestei teme, regăsim glorificarea masculinității și a fizicului masculin în cultura școlară, relațiile dintre abuzator și victimă și instrumentalizarea actelor violente în scopuri diverse.